Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 48 Volume: 10 Issue: 48
Şubat 2017 February 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN PARİS'TE BİR TÜRK ADLI ROMANINDA ORYANTALİST VE OKSİDENTALİST İZLER

THE ORIENTALIST AND OCCIDENTALIST SIGNS IN AHMET MİTHAT EFENDİ'S BOOK TITLED PARİS'TE BİR TÜRK (THE TURK IN PARIS)

Zeliha ÖZTÜRK*

Öz

Ahmet Mithat Efendi, döneminin medeniyet problemleri üzerine düşünmüş ve üretmiş bir isimdir. Romanlarında, modernleşme, eğitim, kadın, çocuk gibi konulara sıklıkla yer veren Ahmet Mithat Efendi, çözümü daima yerli olanda arar. Bunun yanında Ahmet Mithat Efendi, Batı'yı doğru anlama ve yerli medeniyeti doğru anlatma gibi bir sorumluluğu da üstlenir. Bu anlamda onun *Paris'te Bir Türk* adlı romanı adeta yerli medeniyetin tanıtımı ve savunması gibidir. Devrin Osmanlı toplumu ve yaşayışını, Batılının algısına karşılık, yerli bakış açısından vererek karşılıklı bir kurgunun sergilendiği roman, Doğu ve Batı'nın karşılaşması olarak dikkat çekici içerikler üretir.

Bu çalışmada, *Paris'te Bir Türk* romanındaki Doğu ve Batı'nın birbirini anlamlandırma çabasında üretilmiş bu içerikler, oryantalizm ve oksidentalizm ekseninde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, Oryantalizm, Oksidentalizm.

Abstract

Ahmet Mithat Efendi is a writer who thinks on culture problems of his period. Ahmet Mithat Efendi, that writes about modernization, education, women, child's subjects in his novels, look for a solution in local culture. Besides, he also take responsibility of local culture's true telling. In this sense, his novel's Paris'te Bir Türk is almost like defence and publicity of local culture. The novel is fictionalised -as opposed to west- from the point of local view this period's Ottoman society and life. So, this novel presents remarkable contents about meet of west and east.

In this study, this contents show up in explanation effort understanding west and east in Paris'te Bir Türk novel is argued in context of orientalism and occidentalism.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk (The Turk in Paris), Orientalism, Occidentalism.

Giriş

Ahmet Mithat Efendi, düşünce yazıları ve romanları ile devrin medeniyet ve modernleşme eksenindeki problemlerine çözüm önerileri sunmuş ve bu yönüyle Osmanlı'nın sosyal ve kültürel yaşamına yön vermiş bir isimdir. Eğitim, kadın, çocuk, modernleşme gibi sosyal konular içeren romanları, döneminin tartışılan hususlarına ayna tutan eserler olması bakımından önemlidir. Onun bu hususlar üzerine düşünmüş olduğu eserlerinden biri de *Paris'te Bir Türk* adlı romanıdır. 1876 tarihinde yayımlanan ve İstanbul'dan Fransa'ya giden bir Türk'ün başından geçenleri konu edinen roman, bir Doğulunun Batı'yı tanıması ve Doğu'yu Batı'ya tanıtmasının serüvenidir. Osmanlı devletinin ve aynı zamanda bir Doğulunun Batılı gözündeki imajı üzerinden yola çıkan *Paris'te Bir Türk*, oryantalizm ve oksidentalizm bakımından oldukça zengin malzemeler içeren bir roman olarak dikkat çeker. Bu anlamda oryantalizm ve oksidentalizm başlıklarına kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Oryantalizm, en basit anlamı ile Batı'nın Doğu'yu "öteki" ekseninde çözümlemeye ve anlamlandırmaya çalışmasıdır. Rönesans'tan itibaren etkilerini gösteren Oryantalizm, 19.yüzyıldan bu yana da yayılmış ve müesseseleşmiştir. Oryantalizmi bir çalışma alanı olarak irdeleyen ve bu konuda ses getiren görüşler sunan Edward Said, oryantalizmi şu şekilde tanımlar:

> Şarkiyatçılık, Şark'la – Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark'a egemen olmakta, Şark'ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir (Said, 2010: 13).

Batı, Doğu'yu yeniden yapılandırırken ona dair tanımlar ve imgeler yaratmıştır. Doğu, Batılının gözünde vahşi, mistik, az gelişmiş/gelişmemiş, geleneksel ve muhafazakârdır. Bu sebeple medenileştirilmeye ve ehlileştirilmeye muhtaçtır. Batı bu imgeleri yaratmakla, Doğu'yu tanımlamaktan çok,

* Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

onun üzerindeki vesayetini meşrulaştırır. Buna göre; bilinçsiz, birey olamamış, kendisini yönetemeyen Doğu, Batı/lı tarafından yönetilmeli ve düzene kavuşturulmalıdır.

Zaman içerisinde kendisine her alanda yer bulan Oryantalist anlayış, edebiyatta da yankısını bulmuştur. Batılı yazarlar, eserlerinde Doğu'yu "doğululaştırılmış" biçimde anlatarak oryantalizme katkıda bulunmuştur. Özellikle, onu anlamak üzere Doğu'ya giden Batılının Doğu metinlerini Batı'ya aktarması ve Doğu'ya ait izlenimlerini edebi eserler üzerinden paylaşması, oryantalizmin bir kolunun da edebiyat vasıtasıyla ilerlediğini göstermiştir. Bu anlamda Batılı seyyahların Doğu'ya yaptıkları yolculuklarda veya sonrasında yazmış oldukları seyahatnameler oryantalizme zengin malzemeler sunmuştur. Bu seyahatnameler uzun yıllar Batı'nın gözündeki Şark imgesinin korunmasına yardımcı olmuş, her seferinde aynı imgelerle üretilmiş ve aynı merakla tüketilmiştir. Zaman içerisinde bu tür yazılardan Batı'nın görmek istediği Doğulu imgeler beklenmiş, bu sebeple de bu metinler aynı imgelerle tekrar edilmeye devam etmiştir.

Oryantalizm gibi köklü ve sistemli bir çalışma alanının karşısına, Doğulunun gözünden Batı'yı anlamlandırmak ve kendisini oryantalist tanımlamalara karşı savunmak amacıyla karşı bir çalışma alanı olarak "oksidentalizm" gelişmiştir. Oksidentalizm; Batı'nın sömürgeci ve Doğu üzerinde hâkimiyet kurma isteğine karşı bir savunma ve özgürleşme hareketi olarak değerlendirilebilir. "Oksidentalizm, "ben" olarak Batı ile "öteki" olarak Doğu arasındaki bu ilişki tarzını düzelterek Doğu'yu "ben" Batı'yı ise "öteki" hâline getirmektedir. "Ben" ile "öteki" arasındaki ilişki, bir üst - alt ilişkisi yaratmadan özneler arası eşit, müsavi ve aklı başında bir ilişki olabilir. Yapıcı oksidentalizm, yıkıcı oryantalizmin yerine geçecek bir karşılıktır" (Hanefi, 2006: 82).

Oksidentalizm, Batı'nın Doğu'da yarattığı Batılılaşma eğilimine karşı bir denge kurmaya çalışır. Bu sebeple oksidentalizmin ulusal kültürü koruması ve yabancılaşmayı engellemesi bakımından "milliyetçilik"le bütünleştiği görülür. Oksidentalizmin odak noktası Batı'nın yarattığı "yerli / doğu imgesini değiştirme" ve "yerel olanı / doğuyu savunma" olmakla beraber, Batı'nın Şarklı üzerinde yaptığı gibi olumsuz Batı imgesi yaratma gibi bir yönü de vardır.

Görünüşte karşıt medeniyetlerin birbirini anlamlandırması olduğu için benzer özelliklere sahip olduğu düşünülen oksidentalizm ve oryantalizm; ortaya çıkış ve işleyiş süreçleri bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Arlı, oksidentalizmin oryantalizmden ayrımlarını şu şekilde belirler:

> İki söylem biçimini birbirinden ayıran en temelli fark Batı'nın emperyalizm tecrübesinin oryantalizmi şekillendirmesinden kaynaklanmaktadır. Oksidentalizmin öfkesi, çoğunlukla bu sorunun duygusal ekonomisi içinde kilitlenip kalmaktadır. Çünkü bütün bir toplumsal sistemin (kültür, kişilik ve siyasal sistemi) alt yapısını tahrip eden sömürgeciliğe verilen tüm tepkiler oksidentalizmin mantığını belirlemiştir. Yine de oksidentalizmin oryantalizm kadar tahripkâr bir söylem olmadığı söylenebilir. … Oksidentalizmin belki de oryantalizm ile hiçbir zaman karşılaştırılamayacak özelliği onun emparyal bir siyasetin aleti ve üreticisi olmamasıdır. Oksidentalizm daha çok bir bilişsel travma ile başa çıkmaya çalışan bir söylemdir (Arlı, 2009: 77-78).

Bir Doğulunun Batı'ya Seyahati: Paris'te Bir Türk

Paris'te Bir Türk, İstanbul'dan bir gemiyle Batı'yı tanımak üzere giden gazeteci ve yazar Nasuh'un hikâyesidir. İstanbul'dan kalkan ve içinde farklı milletlerden yolcuları bulunan bir gemide başlayan olaylar, Nasuh'un etrafında gelişir ve Fransa'nın farklı muhitlerine taşınır. Gemide İstanbul'dan Fransa'ya dönen Batılı yolcular ile Fransa'ya ilk kez giden iki Türk; Nasuh ve Zekâ Bey bulunmaktadır. Nasuh, bilgi ve birikimleriyle Batılı yolcular arasında çok çabuk dikkat çeker. Bu dikkatler sonrasında Batılı yolcularla sürekli diyalog halinde olan Nasuh, birden Batılının merak ettiği Doğuluya dönüşür ve Batılının Doğu hakkında merak ettiği soruların muhatabı olur. Nasuh bu soruların hepsine yerli medeniyeti savunarak cevap vermeye ve Batılının Doğu/lu ile ilgili görüşlerindeki yanlışları düzeltmeye çalışarak roman boyunca sorumluluğunu sürdürür. Gemide çok sayıda insan tanıyan Nasuh, Batılının hem iyi hem de kötü taraflarını tanıma fırsatı bulur. Nasuh önce Marsilya'ya oradan da Lyon'a geçer. Marsilya'da ve Lyon'da Batılı insan ve çevresine dair bilgiler aktaran Nasuh, buralardan seyahat yazısı tadında gözlemler aktarır. Buradan da Paris'e geçen Nasuh, zamanının önemli kısmını Paris'in büyük kütüphanelerinde geçirir, görevlendirildiği gazetenin ve bunun yanında ülkesinin de sorumluluğunu taşıyarak Batı'nın bütün ilmini öğrenme endişesi içinde sürekli çalışır. Çalışmalarından kalan zamanlarda ise Paris'teki çevresiyle ilişkilerine şahit oluruz. Kimi entrikalarla dolu, kimi fakir ve sefil, birçok insan tanıyan Nasuh, Paris'in güzel ve üstün taraflarını göstermeyi de ihmal etmez. Çok sayıda Batılı ile arkadaş olan Nasuh, herkese yardım etmek ve onlardaki Batılı ahlâka dair gördüğü yanlışlığı düzeltmek için uğraşırken özellikle Batılı kadının çok fazla alakasını görür ki bunlardan biri de onun daha önce fakir ve kimsesizliğinden dolayı yardım ettiği Virginie'dir. Nasuh, Virginie'nin ilgisine kayıtsız kalmaz ve Virginie kendi rızasıyla Müslüman olur. Paris'ten

edindiklerini yeterli gören ve zamanla İstanbul'u özleyen Nasuh, Virginie'yi de yanına alarak İstanbul'a döner.

Romanın mevsimler süresince devam eden dört bölümünde Batı'ya ve Doğu'ya dair ana meseleler tartışılır. Romanın sonbahara denk gelen ilk bölümünde Batılı'nın Doğu'ya ait oryantalist fikirlerine sıkça rastlarız. Osmanlı üzerinden Doğu'nun oryantalist mevzuları irdelenir. Doğulunun kılık kıyafeti, taaddüd-i zevcat meselesi, Doğu'nun ilmi, sanatı, davranışları ve ahlakı gibi hususlar bütünüyle Batılının gözünden aktarılır. Tüm bu fikir ve ifadelerin karşısında ise Doğu'nun temsilcisi Nasuh'un medeniyetini doğrularıyla anlatma çabaları görülür. İkinci Kısım kış mevsiminde Paris'te geçenleri konu edinir. Nasuh'un buradaki ilişkileri daha çok kadınlarladır. Nasuh, bu kısımda daha çok Batı'nın kadınları üzerine izlenimlerini aktarmaya ve Batı'nın Doğulu kadın hakkındaki yanlış düşüncelerini düzeltmeye çalışır. Bahar mevsiminde geçen üçüncü kısımda ise Nasuh daha önce gemide birlikte bulunmuş olduğu Batılı arkadaşları ile hürriyet, cumhuriyet, kanun ve özgürlük meseleleri üzerine uzun tartışmalara girişir. Bu sohbetlerde Doğu'nun yönetim şekillerine yapılan suçlamalar yine Nasuh tarafından savunularak makul hale getirilmeye çalışılır. Dördüncü kısım yaz mevsimi ile birlikte sunulur. Bu bölümde Batı'nın bazı konularda (çevre düzenlemesi, yaşayış, bilimsel çalışmalar, vb.) Doğu'dan üstün olduğuna dair hakkı teslim edilirken yine Nasuh tarafından Şark'ın dini İslam'a dair savunmalar getirilir. Roman; amacına ulaşmış olduğu görünen Nasuh'un İstanbul'a döndüğü "Avdet" bölümü ile sonlanır.

Ahmet Mithat Efendi, *Paris'te Bir Türk*'ü seyahatname tadında bir roman olarak sunmuştur. Daha Paris'e gitmeden Paris hakkında tasvirlere dayanan anlatımları gezi yazısına yaklaşan bir tarzdadır. Findley, bu romanın Paris'i anlatmak noktasında orda yaşayanlar tarafından da başarılı bulunduğunu ifade eder. "Ahmet Midhat, Avrupa'da Bir Cevelan, 71 a-b'de Paris'teki Ecole des Languas Oriantales Vivantes'ta bir öğretmenin Ahmet Midhat'ın henüz Paris'e hiç gitmediği dönemde yazdığı *Paris'te Bir Türk* (İstanbul, 1293/1876) romanını, Paris'i çok iyi bilen bir yazarın eseri olarak nitelendirmiş olduğunu nakleder" (Findley, 1999: 13).

Orhan Okay, *Paris'te Bir Türk*'teki Batı'ya seyahat ile Ahmet Mithat Efendi'nin biyografisi arasında bağ kurar. Okay'a göre 1889'da Stockholm'deki Şarkiyatçılar kongresine katılan Ahmet Mithat Efendi ile Nasuh'un arasında benzerlik vardır. Romanın bu kongreden önce bir tarihte yazılmış olması bu durumun etki bağlamında düşünülmesini engellemektedir. Romanın kahramanı Nasuh da Ahmet Mithat Efendi de "birer medeniyet misyoneridir. Şarkın asalet, necabet ve mürüvvetini, İslam'ın ahlakını ahlak ve faziletini, Türk'ün kahramanlık ve fedakârlığını Avrupa'ya tanıtmak için kendilerini adamış birer havari gibidirler" (Okay, 1991: 386).

Bu "medeniyet misyonerliği" yüzyıllarca Batı'nın oryantalist bakış açısı ile Doğu'ya doğru yaptığı seyahatlerde göze çarpmakta iken Ahmet Mithat Efendi'nin Şarkiyatçılar kongresinde, Nasuh'un ise Fransa'da üstlendiği görevde de görülebilir. Bu örnekler, oryantalizmin etkilerinin fark edildiğinin ve oksidental bilincin "Doğulu"da belirmeye başladığının belirtileri sayılabilir. Nasuh, roman boyunca bir yandan Batılının oryantalist imgelerini dönüştürmeye uğraşırken bir yandan da Batı'ya, yerli olanı içeriden biri olarak aktarmaya çalışır. Nasuh'un mücadelesi bu anlamda Osmanlı Devleti'nin son dönem medeniyet krizine de çözüm noktasında katkılar sağlar. Tüm bunlar göz önüne alındığında romanın Batılının "oryantalist", Doğulunun ise "oksidentalist" söylemleri ile konu hakkında zengin malzemeler sunduğu söylenebilir.

Paris'te Bir Türk'te Oryantalizm İzleri

Oryantalizmin Şarklıyı tanımlamak üzere kullandığı imgeler "yaratılmış", "duyulmuş" ve "tekrar edilen" imgelerdir. İstanbul'dan dönen ve Batılı yolcunun çoğunlukta olduğu söz konusu gemide Osmanlı'ya dair izlenimlerin büyük çoğunluğu oryantalist bakış açısından yansıtılır. Batılı, İstanbul'u bizzat görmüş olsa bile İstanbul'u ve Osmanlı'yı oryantalist bakış açısından arındırılamamış gözlerle görmeye devam eder.

Batılı yolcuların İstanbul'a gelmesi, orada birtakım gözlemler yapması ve oradan malzemeler toplaması; Batı'nın Doğu'ya yapmaktan zevk aldığı oryantalist gezilerin bir örneğidir adeta. Batılı, merakla görmeyi arzuladığı Doğu'yu yine kendi görmek istediği şekilde görür ve bu konudaki görüşünü çoğunlukla değiştirmeyerek döner. Gemide bulunan iki Türk Nasuh ve Zekâ Bey üzerinden Batılının Doğu hakkındaki görüşleri aktarılmaya çalışılır. Zekâ Bey Batılının tam da görmek istediği bir Doğulu, yerli medeniyet içinse olumsuz bir karakter olarak sunulur. Zekâ Bey, hem gemideki hem de Paris'teki tüm kadınlarla laubali ilişkiler kurar, herkesi gevezelikleri ile rahatsız eder, eğlence düşkünüdür, görgüsüzdür ve sefil bir iştahla yemek yer, Fransızcası bozuktur, düzgün konuşmayı beceremez. Bu davranışları ile gemidekilere göre "şu maymun yüzlü Türk"tür. Roman boyunca kendisini alçaltacak davranışlarda bulunan Zekâ Bey, Paris gazetelerine bile bir Türk olarak bu düşkün davranışları ile konu olur ve sonunda Batı'dan eli boş ve "rezil" bir halde İstanbul'a döner. Batılı çoğunlukla Türk'ü Zekâ Bey üzerinden tanımlamayı ve örneklemeyi tercih

eder. Zekâ Bey bu sebeple Batılının gözündeki Doğulu imgesini -olumsuz bir karakter de olsa- keskin hatlarıyla taşır.

Zekâ Bey'in karşısına olumlu bir karakter olarak Nasuh Bey gelir. Bu karakter, Doğu'nun arzuladığı, medenileşmeyi doğru algılamış, yerliliği savunan idealize bir karakter olarak karşımıza çıkar. Nasuh, idealize edilmiş bir Osmanlı/Doğulu olarak yerli medeniyeti anlatmak, yanlış imgeleri düzeltmek, Batı'dan Doğu için gerekli olanı almak ve gerektiğinde Batı'daki yanlışları da düzeltmek sorumluluğunu üstlenir. Bu sebeple Batının oryantalist gözle tanımladığı, Doğu'ya dair tüm yanlış imgelerin muhatabı Nasuh'tur.

Gemide bulunan Autrans ve Mister James'le İstanbul'u -yahut gözlemledikleri Doğu'yu- resmetmeye çalışırken karşılaşırız. Mister James, İstanbul'dan birçok "Türk eşyası" almıştır. Bu eşyalarla "bir Şarklı" resmetmeye heves etmiştir. Autrans da birbiriyle alakasız ve aslında Doğu'yu hiç de yansıtmayan bu kıyafetleri giyerek Mister James'e birkaç farklı şekilde model verecek ve resmin altına da şu not düşülecektir: "Şark'ta bir fakir. Ressam-ı meşhur İngiliz Mister James tarafından resmolunmuştur" (Ahmet Midhat, 2000: 21). Mister James bu şekilde bir buçuk saatte çalakalem üç resim yapar:

> Resmin üçüncüsü gecelik kıyafetinde ve bir elinde çubuk, diğerinde nargile marpuçu, ağzında sigara ve bir elinin iki parmağı arasında kocaman bir kahve fincanı ve diğerinde bir şarap kadehi olduğu halde aldırılıp altına dahi 'İstanbul'un bir ehl-i keyfi. Ressam-ı meşhur İngiliz Mister James tarafından tersim olunmuştur' ibaresi yazılmıştı (Ahmet Midhat, 2000: 21).

Bu olaya şahit olan Nasuh, durumun yanlış olduğunu ve abartıldığını düşünüp Autrans ve Mister James'i uyarmaya çalışsa da çabasının nafile olduğunu bilir. Çünkü Mister James, bir kere Doğu'nun böyle olduğuna inanmıştır. Batılı gözlerle Doğu'yu resmetmek ve bunu Batı'nın istediği gibi ona ulaştırmak, oryantalizmin açık bir örneği olarak sunulur. Bunun yanında Autrans da İstanbul'daki gezisinden sonra bir Doğu seyahatnamesi yazmayı tasarlamaktadır. Yapılan seyahatnamelerde, gidilen yerlerin "doğululaştırılmış imgeler"le anlatılması Batı tarafından genellikle rağbet görmüş, bu sebeple Doğu'ya ait seyahatnameler popülerleşen bir edebi malzeme olmuştur. Autrans da böyle bir yazı kaleme almak istediğini söyler ve bundan sonra Doğu üzerine yazılmış seyahatname ve kitaplar üzerine gemidekiler arasında bir tartışma başlar. Gemideki yolculardan Cartrisse, İstanbul'un hiç de zannettiği gibi geri kalmış olmadığını ve bu duruma şaşırdığını söyleyerek bu fikirlerin kaynağını ve şaşırma sebebini daha önce okuduğu bir "İstanbul Seyahatnamesi"ne bağlar. Cartrisse'e göre bu seyahatnameler yalan yanlış ifadelerle doludur.

> Cartrisse- İşte bizim Avrupalıların Türkiye'yi tanıyamamaları bu zevzek muharrirlerin bu gibi hezeyan-nameleri seyyiesidir. Monsieur Nasuh doğrusu ya hak kazandı.
>
> Gardiyanski- Ya herifler ne yapsınlar efendim? Bu gibi uydurma şeyler ile erbab-ı mütalaadan beş on para dolandırmazlar ise ne ile yaşasınlar?
>
> Kaliksberg- Bir milletin hakayık-ı ahvali ecnebiler indinde meçhul kalması bazı ince politikalar münasebetiyle karlı bir şeydir! (Ahmet Midhat, 2000: 28).

Cartrisse, Gardiyanski ve Kaliksberg'in seyahatname üzerine bu sohbetleri, bu tür yazıların popülerliğinin ve tüketiminin oryantalist bakış açısına paralel olduğunun bir göstergesidir. Bunun yanında bu bakış açısının sürdürülmesi de yine oryantalist ve bir anlamda kolonyalist politikaların ürünü olarak gösterilir.

Batılının Şark hakkında en çok merak ettiği konulardan biri de taaddüd-i zevcat (çok eşlilik) meselesidir. Hem gemideki hem de Paris'teki Batılıların çoğu, Nasuh'a çok eşlilik konusunda sorular sorar ve Doğu'yu bu konu üzerinden eleştirmeye çalışır. Batılının algısına göre Doğulu erkek, çok kadınla evlenen ve onları cinsel yönden istismar eden bir zevk düşkünüdür. Catherine ve Cartrisse'in Nasuh'u tanımadan evvel onun hakkındaki düşüncelerinden ilki çok eşlilik üzerinedir ve bu düşünceler de yine oryantalist bakış açısının izlerini taşır.

> Catherine- Vay bu adam Türk ha?
>
> Cartrisse- Hem de hani ya şu gerçekten Türk olanlar yok mu? İşte onlardan. Öyle…
>
> Catherine- Hani ya şu dört karı, on sekiz cariyenin aguş-ı şehvet ve muhasedelerinde top gibi atılıp deveran eden Türklerden.
>
> Cartrisse- Kaç karısı ve kaç cariyesi olduğunu bilemem.
>
> Catherine- Hani ya şu bir karıdan hevesi geçer geçmez onu sahife-i hatırdan silip çıkarmak için yalnız bir kelimeyi telaffuzdan başka hiçbir şeye muhtaç olmayan Türklerden (Ahmet Midhat, 2000: 44).

Bu konudaki yanlışları düzeltmek ve bunun "haklı" taraflarını anlatarak savunmak ise yine Nasuh'un görevidir. Nasuh çok eşlilik konusunu kendi medeniyetinin bakış açısından makul bir çizgiye çekerek izah eder ve yine bu konudaki oryantalist suçlamaları da kendince uzaklaştırmaya çalışır.

Batılıya göre Türk/Doğulu "sefil", "pis" ve "fakir" yaşamaktadır. Tuvalet ve yemek yeme adabı gibi hususlarda medenileşememiştir. Bunun yanında giyim-kuşam, teşrifat noktasında da Batı kadar

modernleşememiştir. İngiliz Mister James'in resmetmek istediği Doğu için bizzat bu imgeyi oluşturacak kıyafet ve aksesuar araması, bunları edinip daha sonra sergilemek üzere Batı'ya taşıması bu noktada ilgi çekici bir örnektir. Tüm bunlar, Batılının gözünde, Doğulunun kendi medeniyetinden geri kaldığının göstergesi olarak sunulmaya çalışılır.

Paris'te Bir Türk'te Oksidental İzleri

Paris'te Bir Türk, oryantalist ithamlara karşı "yerli kahraman"ın üretildiği bir roman olarak oksidentalist etkilerin de yoğun olarak göründüğü bir romandır. Bu anlamda romanın kahramanı Nasuh, seçilmiş ve bu misyonun sözcüsü konumunda olan bir kahramandır.

Nasuh, Paris'e/Batı'ya oradan medeniyet almak üzere gitmiş olmakla beraber kendi medeniyetini anlatmak ve onun hakkındaki yanlış düşünceleri değiştirmek üzere de gitmiş idea1ize bir kahramandır. Batılının uzun yıllar Doğu'ya yaptığı seyahatlere karşılık, bir Doğulu olarak Nasuh'un Batı'yı anlamak ve anlamlandırmak üzere seyahat etmesi; bu seyahatin oksidentalist bir seyahat olduğuna işaret eder. Nasuh, Batı'ya hem Doğu'nun hem Batı'nın birikimiyle gider. Öyle ki Batı hakkında Batılının dahi bilmediği bilgilere sahiptir. Bu donanım Nasuh'a Batı'ya müdahale etme ya da onu düzeltme hakkını verir. Findley buna ek olarak seyahat yazısı şeklinde yazmasının Ahmet Midhat'a oksidental fikirlerini iletmek için alan açtığını söyler: "Ahmet Midhat … seyahatnameyi oksidentalist olarak yetki kullanmak üzere kullanmıştı. … Bir oksidentalist yetkisine sahip olmak, böylece bazı şeyleri Avrupalılardan daha iyi bilmek anlamına da geliyordu" (Findley, 1999: 15-17).

Nasuh'un Batı karşısındaki oksidentalist söylemleri roman da iki şekilde devam eder. Bunlardan biri Batı'nın ahlak ve yaşamında olan yanlışlıkları ortaya koymak ve düzeltmeye çalışmak, diğeri de yerli medeniyete atfedilen suçlamaları ve yanlış anlaşılmaları tersine çevirmek. Bu anlamda Nasuh'un Batı'daki tüm uğraşları, Batılı oryantalist düşüncelerin karşısına yerleşir.

Nasuh'un Doğu medeniyeti adına sıkça savunmak ve açıklamak durumunda kaldığı konuların başında "çok eşlilik" konusu gelir. Batılının sıkça eleştirdiği bir konu olan bu duruma Nasuh birçok kez cevap vermeye çalışır:

> Cartrisse- Ya şu poligami (taaddüd-zevcat) bahsini ne yapacaksınız?
> …
> Nasuh- Efendim bahsin bu ciheti siyasi, tabii, feylosofi, olmak gibi birçok nokta-i nazarlardan görülür. … Binaenaleyh size yalnız şunu arz ederim ki ben bir karı ile müteehhil bulunduğum halde, karımın rızasıyla bir karı daha alır isem yani şu taaddüd-i izdivaçtan üçümüz dahi razı olur isek bunun kanun-ı tabiat nazarında ta'yîp edilecek bir yeri kalır mı? … Şarkta kırk dört yaşına gelen bir kadın burada altmış yaşına gelenler derecesinde ihtiyar olur. … Şimdi karılıktan çıkmış olan bu zevce hala kocalığında sebat eden zevcine mukabil ne menzelette kalır? Bu halde o kocanın Avrupa usulünce metres (kapatma) tedarik etmesi … mi? … havayiz-i tabiiyyesini istifa edeceği kadını meşruan kendi hanesine alması … mı evladır? (Ahmet Midhat, 2000: 44).

Nasuh, poligami meselesinin kadın çok eşliliği için düşünülüp düşünülemeyeceği sorusuna da bu durumun kadın açısından uygun olmayacağını biyolojik olarak açıklamaya çalışır ve dinleyen Batılı arkadaşlarını da açıklamalarıyla ikna eder.

Romanda Şarklı medeniyetin oksidentalist savunmalarından biri de "din" üzerinedir. Bu anlamda Batılının dini Hıristiyanlık ve Doğulunun dini İslam karşı karşıya gelir. Nasuh bir Müslüman olarak her fırsatta İslam'ın savunuculuğunu üstlenir. Çok eşlilik mevzusunu açıklarken buna dinin müsaade ettiğini, bunun da insanın menfaatinin düşünülerek yapıldığını söyler. Ruhbaniyet mevzusunda Nasuh yine İslam dininde bu uygulamanın olmadığını, bu konuda İslam'ın Hıristiyan inancına göre daha akılcı olduğunu ve İslam dininin insanı sosyal hayattan uzak tutmadığını anlatmaya çalışır. Nasuh, Virginie ile evlenmeden önce de ona İslam dini hakkında bir takım bilgiler verir. Nasuh, Virginie'ye İslam dininin başka dinden bir kadınla evlenmeye müsaade ettiğini, hatta yine İslam'ın ahlakına göre onun dininin korunması gerektiğini ve bu konuda bir zorlama olmadığını söyler. İslamiyet'in bu konulardaki hoşgörüleri Virginie'yi etkiler ve Müslüman olmasına vesile olur.

Nasuh'un Batılı'ya karşı savunduğu bir diğer husus da "Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli"dir. Batılı hürriyet, cumhuriyet ve özgürlük fikirlerini ateşli bir şekilde savunurken söz Nasuh'a ve Osmanlı Devleti'ne gelir. Nasuh, adalet ve özgürlük için cumhuriyet yönetiminin şart olmadığını ve bunların Osmanlı'nın sultanlık yönetimiyle de sağlanabildiğini söyleyerek savunmaya geçer. Bu savunma, devri için son derece önemlidir. Nasuh, cumhuriyet ve özgürlük tartışmalarının Batı'dan örnek alınarak arzulandığı bir dönemde bu kavramların içeriğinin Osmanlı'nın mevcut yönetim biçimiyle de sağlanıyor olduğuna çevresindekileri –aynı zamanda da okuyucuları- ikna etmeye çalışır:

> İşte bizim memlekette hükümet-i cumhuriyye olmayıp hükümet-i sultaniye vardır. Bununla beraber şu dediğiniz müsavat da vardır. Bir sadrazamın oğlu sadrazam olmaya layık değil ise,

mahza zadelikten dolayı hiçbir iddiaya kıyam edemez. Öte tarafta bir hamalın oğlu liyakat kazanırsa sadrazam olur. Demek isterim ki bu nimet-i müsavat dahi yalnız hükümet-i cumhuriyyede bulunmaz (Ahmet Midhat, 2000: 303).

Oryantalizm'in Şarka "kadın" odaklı yaklaşımı, *Paris'te Bir Türk*'te oksidentalizm lehine döner. Nasuh'un Paris'i tanıma ve Batı'yı anlamlandırması genel anlamıyla kadınlar üzerinden olur. Batı'da görülen yanlışlık ve aksaklıklar, Batı kadını ve kadına verilen değer üzerinden eleştirilir. Nasuh, muhatap olduğu çoğu kadının ilgisini, bilgili ve yardımsever haliyle çeker. Nasuh'un ilgisini ise Batı'daki kadının ahlaki ve sosyal durumu çeker. Nasuh, burada kadınların çoğunlukla Doğulu kadına atfedilen entrikalarla uğraştığını ve Paris sokaklarında kadınların bazılarının fuhşu kendisine iş edindiğini görür. Fakir kızların cihaz (çeyiz) meselesi sebebiyle evlenemediğini, bazılarının babaları ve kocaları tarafından değersiz sayıldığını görür. Nasuh burada kadına ait neredeyse tüm problemlere şahit olur ve bu durumlara yardımseverliğiyle müdahale ederek onların durumlarını düzeltmeye uğraş verir. Nasuh'un da oryantalistler gibi medeniyeti kadın üzerinden algılaması ve medeniyete onlar üzerinden müdahale etmesi dikkat çekicidir. Nasuh bununla birlikte oksidentalist bir saldırganlıkla Avrupa kadının tamamını günahkâr ve aşağılık olarak yansıtmaz.

Bunun yanında Paris sanıldığı gibi mükemmel de değildir. Burada da fakir ve sefalet içinde olan mahalleler ile yoksul ve aç insanlar vardır. Paris'in eğlence mekânları ahlaktan yoksun ve sefildir. Burada Nasuh'un yansıttığı tasvirler, tamamı ile oksidentalist bir bakış açısından yansıtılır.

Nasuh'un oksidentalist bakış açısının yanında Paris ile İstanbul'u karşılaştırmasında Paris'i/Batı'yı üstün bulduğu tarafları da vardır. Bunlar tam anlamıyla oto-oryantalist olarak tanımlanamaz. Nasuh'un Paris'in üstün bulduğu tarafı; kütüphaneler ve ilim dünyası ile şehirlerin çevre düzenlemesi, yolları ve ulaşım araçlarıdır. Yani Ahmet Mithat'ın da dikkat çektiği üzere Batı, ilmî ve teknik üstünlüğe sahiptir. Batı'nın çevre düzenlemesi üzerine Nasuh'un Leh arkadaşı ile aralarında geçen sohbette İstanbul ve Avrupa ülkeleri hakkında şunlar söylenir:

Gardiyanski- Şimdi İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da, Avusturya'da adeta muhtasaran planı yapılmamış yer yok gibidir. … Hele memalik-i Osmaniyeyi hiç sormayınız. Henüz payitahtın bile mükemmel bir planı yoktur.

Nasuh- Teessüf ederim ki bu sözünüzü tasdike mecburum (Ahmet Midhat, 2000: 313).

Bunun yanında Nasuh Fransa'nın Paris dışında kentlerini de gezerken aynı şekilde düşünür. Bu şehirlerin birçoğunun çevre düzenlemesi, yolları, ulaşımı gıpta edilecek kadar planlı ve güzeldir. Nasuh'a göre, İstanbul ise bu bakımdan bu şehirlerin çok gerisindedir.

Nasuh'un Paris'te hayran kaldığı ve İstanbul'da benzerini bulamayacağı bir husus da Paris'in kütüphaneleridir. Nasuh, Paris'e ilim ve araştırma sebebiyle gittiği için çoğunlukla kütüphanelerde vakit geçirir. Nasuh, sıkça gittiği Milli Kütüphane'nin kendisi nasıl etkilediğini, kütüphaneyi ve düzenini uzun uzun betimlediği şu parçada görürüz:

Bu kütüphanenin nizamat-ı dâhiliyesi dahi o kadar yolundadır ki herhangi bir kitap ismini verecek olsanız tevzi memurları nihayet bir çeyrek getirir geçmeden getirip size arz ederler. Hizmet-i telifte bulunacaklar için hokka ve kalem kâğıt dahi hazır ve amade olup her gün kırk elli kişiden ziyade erbab-ı telif ve tasnif mahal-i mahsusunda işleriyle meşgul görünürler (Ahmet Midhat, 2000: 144).

Nasuh'un öncülüğünde Batı'nın üstün kabul edilen ve örnek alınması gereken en önemli yönlerinden birinin ilim ve ona verdiği kıymet olduğu ve bunun da romanda oryantalist/oto-oryantalist ve oksidentalist fikirlerin üzerinde değerlendirildiğini görürüz. Bu fikirler büyük oranda Ahmet Mithat Efendi'nin de Batı'nın ilmi hakkındaki düşünceleri ile örtüşür.

Sonuç

19. yüzyıl itibariyle siyasi bir programa dönüşmüş olan oryantalizmin kültür alanında en yoğun örneklerinin verildiği edebiyat, oksidentalizm için de bir vasıta olarak kullanılmıştır. Birçoğu seyahatname yahut roman formunda karşımıza çıkan ve romantik etkiyle ortaya konmuş bu malzemeler şüphesiz ki siyasi ve ideoloji makalelere nazaran çok daha ilgi çeken ve tüketilen malzemeler olmuştur. Hem oryantalist fikrin hem de bu fikirle üretilmiş edebi ürünlerin yıkıcı etkilerinin farkına varan yerel edebiyatlar –ve özelde Türk edebiyatı- bu yoğun faaliyetlerin karşısında yerelin içinden oksidentalist bir refleks ile fikir ve eser üretmişlerdir. Oryantalizm'in programı kapsamında siyaset, yönetim biçimleri, sosyal yaşam, kadın ve evlilik, eğitim, bilim, edebiyat ve kültür yaşamı, eğlence ve giyim kuşama dek her alana müdahil olan Batılı bakış açısının bu programı, oksidentalist fikrin de programını belirler. Bu sebeple oryantalizm gibi oksidentalizmin de en popüler isimlerinin ve ürünlerinin edebiyatlarda karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Türk Edebiyatı için ise 1888'de Şarkiyatçılar Kongresine katılarak oryantalist ideolojinin programını fark eden ve savunmasını hem fikir yazıları hem de kurmaca eserleri ile yapan Ahmet Mithat Efendi bu anlamda öne çıkan bir isim olmuştur.

Osmanlı toplumunun medeniyet bunalımlarını fark eden ve eserlerinde onlara çözüm önerileri sunmaya çalışan Ahmet Mithat Efendi'nin bu doğrultudaki en çarpıcı eseri *Paris'te Bir Türk*'tür. Bu eserinde bir medeniyet problemine işaret eden Ahmet Mithat Efendi, Batı'nın Doğu'ya karşı olan yanlış algısının siyasi ve sosyal bir mesele olduğunu fark ederek bunu değiştirmeyi kendisine görev bilmiştir. Bu noktada Ahmet Mithat Efendi'nin tıpkı oryantalizmde olduğu gibi edebiyatı kullandığına ve yine oryantalizmin yaptığı gibi medeniyet savunmasını kadın, eğitim ve bilim üzerinden yaptığına şahit oluruz. Oryantalist bakış açısının siyasi, sosyal, dini ve kültürel yaşamda değersizleştirdiği neredeyse her konuda savunma yapılan romanda oksidentalist müdahalelerin sıkça göze çarptığı görülür. Oksidental savunmaların yanında, Batı medeniyetinin kendi yanlışlarına müdahale etmek ve onları düzeltmek oryantalizme tam bir karşı çıkıştır. Ahmet Mithat yerli medeniyetin yanlış batılılaşmasına mani olmak için de oksidental bir tavır takınır ve onun yanlışlarını gözler önüne sermeye çalışır. Bu açıdan romanın kahramanı Nasuh, oksidentalist program ile donatılmış bir kişiliktir.

Ahmet Mithat'ın ve kahramanı Nasuh'un, oksidentalizmi ilk olarak -tıpkı Batılılar gibi- kadın üzerinden anladığı ve uyguladığı görülür. Öyle ki Nasuh, Batı'dan, yardıma muhtaç bir kadını zevcesi edinerek İstanbul'a/Doğu'ya getirir. Oryantalizmin/Batı'nın Doğu'ya sahip olmayı, Doğu'nun kadınına sahip olmakla eş değerde gören anlayışına karşılık, bir Doğulu olan Nasuh'un da Batı'nın kadınına sahip olarak yurda dönmesi oksidentalist uygulama noktasında değerlendirilebilecek bir sonuçtur.

Romanda, oryantalist etkiyle Doğulu üzerinde yapılan aşağılamalar söz konusu değildir. Batılı bakış açısından Zekâ Bey üzerine yapılmış değerlendirmeler bu noktada yerli medeniyeti itham olarak görünse de yazarının da olumsuz kahramanı olan ve Nasuh'un örnek şahsiyeti karşısında konumlandırılmış Zekâ Bey'e yöneltilen bu suçlamaları yerli medeniyet adına oryantalist olarak değerlendiremeyiz. Doğu'ya atfedilen "cahil olma", "medeniyetin ve ilmin gerisinde kalma" gibi suçlamaları Zekâ Bey'in karşısına yerleşerek tersine çeviren Nasuh, ilmi, görgüsü ve çalışkanlığıyla Batılıyı şaşırtır ve bu donanımıyla oryantalist düşüncenin de yıkımı için uğraşır.

Ahmet Mithat Efendi, Nasuh üzerinden medeniyet krizinde doğrudan Batının örnek alınmaması gerektiğini vurgulamaya çalışır. Ona göre Batı, Doğu dünyasından bilim ve teknik açıdan ilerde, manevi açıdan ise çöküntüdedir. Bu anlayış açıkça oksidental bir anlayışın göstergesidir. Doğuluya gerekli olan Batı'nın ilmidir ki Nasuh da bunu almaya gittiği Fransa'da daima çalışmış ve amacına ulaşarak dönmüştür. Bu anlamda Nasuh, Ahmet Mithat'ın görüşlerine göre medeniyet krizini çözmek üzere devrin ihtiyaç duyduğu "örnek şahsiyet"tir. Ahmet Mithat, bu romanında; kahramanı Nasuh üzerinden yeni medeniyetin gerisinde kalmayacak, yerlinin imkânlarından kurulu, yalnızca ilim ve teknik açıdan aşılanmaya muhtaç yeni bir medeniyet oluşturulması gerektiği fikrini sunar.

KAYNAKÇA

Ahmet Midhat Efendi (2000). *Paris'te Bir Türk*, Erol Güngör (Yay. Haz.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ARLI, Âlim (2009). *Oryantalizm, Oksidentalizm ve Şerif Mardin,* İstanbul: Küre Yayınları.

COŞKUN, İsmail (2006). "Öteki ile Karşılaşmalar Gezi Edebiyatı ve Şarkiyatçılık", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye, 9-10 Aralık 2006, s.159 - 168.

FİNDLEY, Carter V. (1999). *Ahmet Midhat Efendi Avrupa'da*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

HANEFİ, Hasan (2006). "Oryantalizmden Oksidentalizme", *Uluslararası Oryantalizm Sempozyumu*, İstanbul, Türkiye, 9-10 Aralık 2006, s.79 - 90.

IRWIN, Robert (2008). *Oryantalistler ve Düşmanları,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

OKAY, Orhan (1991). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi,* Ankara: MEB Yayınları.

SAİD, Edward (2005). *Şarkiyatçılık,* İstanbul: Metis Yayınları.

SCHICK, Irwin C. (2001). *Batının Cinsel Kıyısı - Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İNALCIK, Halil (2012). "Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji" *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Oryantalizm Özel Sayısı I,* S. 20, s. 13 – 40, Ankara: Doğu Batı Yayınları.